

ПЕДАГОГІКА

УДК 378:37.018.43]004.67«36»

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/63-2-33>

Ореста КАРПЕНКО,

orcid.org/0000-0003-1841-882X

доктор педагогічних наук, професор,

професор кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

(Дрогобич, Львівська область, Україна) okarpenko@dspu.edu.ua

Любов ПРОКОПІВ,

orcid.org/0000-0001-8661-510X

кандидат педагогічних наук, доцент,

завідувач кафедри педагогіки та освітнього менеджменту імені Богдана Ступарика

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

(Івано-Франківськ, Україна) liubov.prokopiv@pnu.edu.ua

ОНЛАЙН НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

У статті розглядається питання онлайн навчання у сучасних закладах вищої освіти в умовах воєнного стану та пандемії. Авторами на основі проведеного SWOT-аналізу, визначено сильні та слабкі сторони онлайн навчання, виявлені можливості та загрози.

Серед позитивних тенденцій розвитку онлайн освіти дослідниками схарактеризовано: уміння розміщувати навчальні матеріали, створення контентів у зручному форматі. Авторами досліджено, що більшість навчального освітнього контенту розроблено і розміщено викладачами у системі дистанційного навчання. Найбільш поширеними видами онлайн навчання є вебінари, індивідуальні онлайн консультації, робота на платформах, самостійне опрацювання навчального контенту.

Серед сильних сторін онлайн навчання авторами визначено якісну системну роботу, підготовку конкурентоспроможного фахівця, здатного конкурувати на ринку праці, залучення здобувачів освіти, які не в змозі відвідувати очні заняття, відкритість і презентабельність, модернізацію технічного забезпечення; створення єдиного інформаційного простору ЗВО та ін.

У дослідженні проаналізовані можливості онлайн навчання, як от: кооперація з іншими ЗВО та участь у викладацькій та студентській мобільності, можливість розвитку взаємодії між ЗВО, вибір місця і часу для навчання, створення спільного інформаційного простору та єдиної згуртованої мережі зв'язків, здатність до паралельного навчання та обміну досвідом, доступ до міжнародних платформ з навчальними курсами, що сприяє високій якості освіти.

Серед загроз онлайн навчання визначено: обмеженість живого спілкування, мала активність здобувачів освіти на заняттях, втрата мотивації, потреба у постійному навчанні.

На основі аналізу розроблені рекомендації для можливого застосування методик використання онлайн, у тому числі і дистанційної форми навчання у ЗВО.

Ключові слова: вища освіта, онлайн навчання, дистанційне навчання, специфіка, ЗВО здобувач освіти, SWOT-аналіз.

Oresta KARPENKO,*orcid.org/0000-0003-1841-882X**Doctor of Pedagogical Sciences, Professor;**Professor at the Department of General Pedagogy and Preschool Education**Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University**(Drohobych, Lviv region, Ukraine) okarpenko@dspu.edu.ua***Liubov PROKOPIV,***orcid.org/0000-0001-8661-510X**Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor;**Head of Bohdan Stuparyk Department of Pedagogy and Educational Management**Vasyl Stefanyk Precarpathian National University**(Ivano-Frankivsk, Ukraine) liubov.prokopiv@pnu.edu.ua*

ONLINE LEARNING IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN THE CONTEXT OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

The article highlights the issue of online learning in modern higher education institutions in the context of martial law and the pandemic. Based on the SWOT analysis, the authors identify the strengths and weaknesses of online learning, opportunities and threats.

Among the positive trends in the development of online education, the researchers characterize the ability to post educational materials and create content in a convenient format. The authors have found that most of the educational content is developed and posted by teachers in the distance learning system. The most common types of online learning are webinars, individual online consultations, work on platforms, and independent study of educational content.

Among the strengths of online learning, the authors identify high-quality systematic work, training of a competitive specialist capable of competing in the labor market, attracting students who are unable to attend face-to-face classes, openness and presentability, modernization of technical support; creation of a single information space of higher education institutions, etc.

The study analyzes the possibilities of online learning, such as: cooperation with other higher education institutions and participation in faculty and student mobility, the possibility of developing interaction between higher education institutions, choosing the place and time for studying, creating a common information space and a single cohesive network of connections, the ability to parallel learning and exchange of experience, access to international platforms with training courses, which contributes to high quality education.

Among the threats to online learning are the following: limited live communication, low activity of students in the classroom, loss of motivation, and the need for continuous learning. Based on the analysis, recommendations have been developed for the possible application of online learning methods, including distance learning, in higher education institutions.

Key words: *higher education, online education, distance learning, specificity, higher education provider, SWOT analysis.*

Постановка проблеми. В умовах пандемії COVID-19 та воєнного стану ЗВО України роблять все для пошуку і збереження контингенту студентів. У цьому контексті ЗВО налаштовані на роботу з освітньої діяльності. Воєнний стан в освітній сфері призвів до переходу і пристосування освіти у формат онлайн навчання. Дистанційна освіта сприяла зміні підходів до технологій навчання і викладання. Зовсім іншою стала організація освітнього процесу. Як відомо така ситуація сприяла появі новаторських підходів до онлайн навчання. Швидкий перехід в умовах воєнного стану до безперервної гібридної освіти призвів до ситуації, у якій саме правильними і надійними технологіями навчання стали онлайн технології, зокрема дистанційні. Тому перед спеціалістами виникли суперечності щодо використання в освітньому процесі онлайн технологій навчання, поєднання

гібридного навчання з традиційним навчанням. Однак, хоча пандемія COVID-19 ще залишається актуальною в світі, в Україні наразі основною перешкодою для традиційного навчання є війна.

Аналіз досліджень. В основі онлайн навчання є дистанційне навчання. В Україні, починаючи з 2013 року, існує законодавчо закріплена можливість для впровадження дистанційного навчання як окремої форми навчання в ЗВО (Положення про дистанційне навчання, 2020). Питання актуалізуються і в освітній базі ЗВО, де наголошується на необхідності онлайн підготовки фахівців, здатних реалізувати себе.

Детально підходи до організації онлайн навчання опрацьовані М. Коваль, В. Кухаренко, О. Рибалко Н. Сиротенко та ін. Науковці переконують у тому, що дистанційне навчання приводить до швидких і позитивних результатів

отримання освіти. А. Коваленко, вивчаючи вплив дистанційного навчання в умовах пандемії, довела його необхідність при вивченні іноземної мови (Коваленко, 2021). Дане дослідження є продовженням напрацювань авторів у царині вищої освіти (Чепіль, Прокопів, 2021; Прокопів, 2014). Все вище сказане дає підстави стверджувати на потребі детального аналізу дистанційної роботи на етапі сьогодення.

Мета статті – на основі проведених досліджень та отриманих результатів SWOT аналізу розкрити сильні та слабкі сторони онлайн навчання та укласти методичні рекомендації щодо його активного використання в освітньому процесі ЗВО.

Виклад основного матеріалу. Для подальшого розуміння проблеми аналізуватимемо як складову онлайн навчання дистанційне. Для нас близьким є розуміння дистанційного навчання як є складовою освітнього процесу, в якому відбувається взаємодія освітніх компонентів (цільовий, змістовий, процесуальний тощо) за допомогою Інтернет- чи інноваційних технологій навчання (Ткаченко, 2021).

Європейський досвід показує значні зміни щодо запровадження нових підходів до онлайн навчання, підвищення його якості організації. Зокрема, серед позитивних тенденцій розвитку онлайн освіти визначено уміння розміщувати навчальні матеріали, створення контентів у зручному форматі.

Для прикладу, аналіз онлайн і дистанційної системи навчання у Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника показав, що, за даними відділу дистанційного навчання, вже близько 89% навчального контенту

для здобувачів освіти (окрім словників, ресурсів тощо) завантажено і опрацьовано викладачами.

Основні види онлайн роботи зі здобувачами освіти в університеті подані на рисунку 1.

Як видно з рисунку, серед найбільш поширених видів роботи є індивідуальні онлайн консультації (72%), матеріали для самостійного опрацювання (76%). Найменш поширеною стала робота в е-пошті (9%).

З урахуванням викладеного вище та на основі теоретичних напрацювань, матеріалів відділу дистанційної освіти, онлайн анонімних опитувань у соціальних мережах та каналах серед понад 1500 респондентів, зокрема студентів, викладачів нами проведений SWOT аналіз, який дав змогу зрозуміти сильні та слабкі сторони онлайн навчання, виявити можливості і загрози, розробити рекомендації для можливого застосування певних методик використання онлайн, у тому числі й дистанційної форми навчання.

SWOT-аналіз проводився у відповідності до двох категорій факторів: соціально-культурного та технологічного. Серед сильних сторін онлайн навчання визначено:

- якісна системна робота;
- підготовка конкурентоспроможного фахівця, здатного конкурувати на ринку праці;
- залучення здобувачів освіти, які не в змозі відвідувати очні заняття поєднання роботи й навчання, можливість практикуватися;
- відкритість і презентабельність;
- поле можливостей для викладачів;
- модернізація технічного забезпечення;
- створення єдиного інформаційного простору ЗВО.

Рис. 1. Види онлайн роботи НПП зі здобувачами освіти

Проаналізуємо деякі аспекти сильних сторін детальніше. Якщо на початку карантину майже дві третини студентів бажали повернутися на очне навчання, то під час воєнного стану картина кардинально змінилась. Так, результати опитування респондентів свідчать, що лише кожен 5 з учасників опитування (20%) вважає, що традиційна форма освітнього процесу має повернутися; онлайн навчання освіти вподобало 98% опитаних.

Щодо залучення до онлайн навчання працюючих здобувачів освіти, то таке навчання заощаджує і збільшує вільний час на особисті справи, сприяє поєднанню роботи та навчання та набуттю практичних навичок.

Завдяки відкритості, онлайн навчання дає можливість для розширення кордонів як студентам, так і викладачам, більше шансів потрапити на академічну мобільність, що є вкрай актуальним сьогодні.

Розширюється поле можливостей для викладачів. В основному ці можливості здобуті завдяки інтеграції нових технологічних ресурсів. Окрім цього, науково-педагогічні працівники у воєнний час мають спрощений доступ до онлайн-платформ із навчальними курсами, що значно пришвидшує роботу викладача та підвищує ймовірність того, що студент опанує матеріал в будь-який зручний для нього час. Це піднімає можливості для застосування нових технологій викладання.

Ще однією сильною стороною онлайн навчання є те, що завдяки системам дистанційного навчання є перспектива запрошення гостьових лекторів і підвищення кваліфікації.

Система онлайн дистанційної освіти сучасних ЗВО є потужнішою та здатною витримати навчальне навантаження, пов'язане з новими потребами. В освіті проходить «струс» старого формату та діджиталізація. Вона відбувається

через централізовані портали в онлайн-форматах, виконані завдання або ж записи лекцій, які завжди доступні на серверах закладів освіти.

Зауважимо, що здобувачі освіти визначили такі сильні сторони онлайн навчання:

- економія коштів;
- комфортні умови навчання;
- швидке користування гаджетами;
- можливість навчання у власній зоні комфорту;
- задоволеність постійним удосконаленням платформ (Zoom, Meet);
- можливість навчатися і жити за кордоном;
- якісна системна робота;
- відкритість і презентабельність.

Щодо слабких сторін онлайн навчання, то нами зроблено порівняльний аналіз виявлених слабких сторін як науково-педагогічними працівниками, так і здобувачами освіти (див табл. 1).

Як видно з таблиці, як здобувачам освіти, так і викладачам психологічно складно особисто не бачити інших учасників освітнього процесу, через що зменшується ефективність комунікації. Ці висновки підтверджуються і результатами опитувань: майже 68% студентів зазначають, що основною хвибою онлайн-навчання є відсутність очного спілкування викладача та студента. Студенти менш активно беруть участь в освітньому процесі, хоча номінально перебувають на онлайн занятті.

Таким чином, науково педагогічні працівники втрачають мотивацію для цікавого проведення семінарів та лекцій, що в поєднанні з технічними складнощами, які часом виникають у цієї групи освітян, робить освітній процес проблематичним для обох сторін.

Важливим фактором є психологічний стан учасників процесу, багато з них залучені у волонтерстві, працюють або перебувають у

Таблиця 1

Слабкі сторони онлайн навчання

	Науково-педагогічні працівники	Здобувачі освіти
Обмеженість соціальних контактів	<ul style="list-style-type: none"> • обмеженість живого спілкування; • менша активність студентів на заняттях; • вимкнення камер, середовище навколо не сприяє створенню навчальної аури; • страждає корпоративна культура • викладачі втрачають мотивацію. 	<ul style="list-style-type: none"> • можливість швидко знайти відповідь на тести у три кліки «гаджет-Google-викладач» «викладач це бачить і нас шкодує»; • відсутність атмосфери студентського життя; • розширення можливостей комунікації; • нестабільність Інтернету.
Готовність до освітнього процесу	<ul style="list-style-type: none"> • залучення до волонтерства, ЗСУ; • необхідність в набутті досвіду в для освоєння технологій; 	
Академічна недоброочесність та якість освіти	<ul style="list-style-type: none"> • використання технічних засобів, які контролюють перебування лише на сайті тестування та/або рандомізують варіанти відповідей; • складання питань, відповіді на які не можна знайти в Інтернеті (розвиток аналітичного та критичного мислення), • урізноманітнення форматів завдань, • корпоративна культура ЗВО, котра побудована навколо академічної доброочесності. 	

лавах Територіальної оборони або Збройних Сил України, тому не мають змоги приділяти навчанню стільки ж часу, скільки до початку війни. Окрім цього відбуваються технічні неполадки на серверах, відмічаються технічні обмеження, що пов'язані з зовнішніми факторами. Серед основних проблем онлайн навчання, що потребують вирішення, є цифрова грамотність та компетентності щодо оволодіння інформаційно-комп'ютерними технологіями

За результатами опитування, проведеного нами, 34% респондентів – НПП зазначили, що у них недостатньо досвіду щодо використання спеціальних навчальних програм, електронних платформ тощо. Серед проблем, які найбільш ускладнюють організацію дистанційного навчання – ненадійне/повільне підключення до мережі Інтернет.

Вартими для аналізу є можливості, які має онлайн навчання. Після пандемії та війни онлайн навчання може бути втілене в життя, адже платформи для дистанційного навчання та технічне забезпечення залишаються у ЗВО. Серед можливостей, які визначили респонденти, є кооперація з іншими ЗВО та участь у викладацькій та студентській мобільності є:

- можливість розвитку взаємодії між ЗВО;
 - вибір місця і часу для навчання;
 - створення спільного інформаційного простору та єдиного згуртовану мережу зв'язків;
 - здатність до паралельного навчання та обміну досвідом.
- доступ до міжнародних платформ з навчальними курсами, що сприяє високій якості освіти.

Зазначимо, що в Україні під час вступної кампанії відбувається боротьба за увагу абітурієнтів та їхніх батьків, вибором ними українського ЗВО (приміром, під час Дня відкритих дверей, відкритих лекцій чи Дня студента). Такий підхід до абітурієнтів також свідчить, що в Україні існує якісна альтернатива закордонному навчанню.

Враховуючи те, що наразі онлайн навчання фактично дублює офлайн-навчання в онлайн-форматі, можна розвивати дистанційне навчання як окрему альтернативу заочній формі навчання. Однак важливо враховувати й особливості освітньо-професійних програм (ОПП), які будуть включені у таку форму навчання, адже багато спеціальностей (наприклад, творчі чи «природничі» (біологія, хімія)), за словами респондентів, дасть змогу більшій кількості здобувачів освіти поєднувати роботу з навчанням.

SWOT-аналіз, проведений нами, дав можливість виявити загрози онлайн навчання, як от:

- нестабільність умов навчання;

- загроза здоров'ю та життю учасників освітнього процесу;
- загроза інституції освіти;
- розширення можливостей комунікації;
- технологічний чинник;
- зовнішні хакерські атаки

Проаналізуємо їх детальніше. У сучасних закладах вищої освіти нестабільний стан навчання, спричинений пандемією, підсилюється через війну. Серед аспектів, котрі потрібно врахувати при плануванні подальшого навчання, є падіння загальної мотивації до навчання.

Зменшення очних контактів уже призвело до того, що психічне здоров'я як здобувачів освіти, так і викладачів стало погіршуватися. У часи війни психічне здоров'я піддається ще більшому негативному впливу. Окрім цього, існує реальна загроза життю усіх учасників освітнього процесу. У подальшому, коли навчання повернеться до звичного аудиторного режиму, потрібно надавати психологічну допомогу всім учасникам з врахуванням їхнього психологічного та фізичного стану.

Щорічний змінюваний механізм вступу в ЗВО може призвести до ймовірності того, що школярі відкладуть вступ в українські ЗВО на наступні роки або активніше вступатимуть у закордонні заклади освіти. Молодь навчатиметься «задня диплома» або для задоволення бажань батьків.

Від хакерських атак на конфіденційну інформацію, яка міститься на серверах, не застрахований жодний ЗВО.

Проведене нами дослідження дало можливість розробити рекомендації щодо активного використання онлайн навчання в освітньому процесі ЗВО:

- розробка високоякісного навчального контенту на основі єдиної навчальної онлайн платформи ЗВО у синхронному та асинхронному видах;
- впровадження навчання НПП задля розвитку навичок використання цифрових технологій в умовах онлайн навчання (організація різноманітних заходів щодо розвитку цифрових компетентностей НПП, зокрема онлайн-курси, вебінари, онлайн-конференції, проходження курсів на онлайн платформах Prometheus та EdEra та ін; організація тренінгів, майстер-класів тощо);
- покращення формування комунікативних (безпосереднє спілкування за допомогою засобів мережі Інтернет, збільшення ваги усних відповідей) інформаційних (пошук інформації з різних джерел та можливість її критичного осмислення), самоосвітніх (уміння навчатись самостійно) компетентностей науково-педагогічних працівників та здобувачів освіти;

- підготовка завдань, спрямованих на навчання роботи у команді дистанційно;
- надання можливостей викладачеві завантажувати контент (завдання і тести за рівнями складності);
- проведення інноваційних творчих занять із залученням різноманітних технічних підходів для підвищення залученості студентів в освітній процес;
- надання тьюторської допомоги учасникам освітнього процесу;
- розвиток мережі комунікацій між ЗВО для міжнародної співпраці та обміну досвідом.
- пошук можливості для впровадження дистанційного навчання як окремої освітньої форми, а не як тимчасової альтернативи очного навчання.

Висновки. Українські ЗВО перебувають у складній ситуації організації освітнього процесу, зумовлених пандемією COVID-19, повно-

масштабною війною. НПП і студенти докладають чимало зусиль для забезпечення права молоді здобути якісну освіту. Використання онлайн технологій навчання має сильні та слабкі сторони. Але, як показує досвід роботи, все ж не замінить живого спілкування здобувачів освіти з викладачем, а кожна проблема породжує нові можливості: для здобувачів освіти – навчитися вчитися самостійно, для НПП – працювати з цифровими технологіями у навчанні. Запропоновані нами методичні рекомендації можливо сприятимуть активному використанню онлайн технологій навчання в освітньому процесі ЗВО.

Перспективним для нашого дослідження є аналіз впливу дистанційного навчання на якість освіти, пошук шляхів її ефективного розв'язання, з'ясування сутності понять «освітні втрати», «втрати в навчанні», «освітні розриви», «прогалини в навчанні» тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Коваленко А. Дистанційне навчання іноземної мови за умов пандемії: специфіка форм і методів роботи. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип 35. Т. 3. С. 250–255.
2. Про затвердження Положення про дистанційне навчання : Наказ МОН України. 25.04.2013 № 466 {Із змінами, внесеними згідно з Наказами Міністерства освіти і науки № 660 від 01.06.2013 № 1115 від 08.09.2020. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13#Text
3. Прокопів Л. Інформаційні технології навчання : навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ, 2014. 160 с.
4. Ткаченко Л., Хмельницька О. Особливості впровадження дистанційного навчання в освітній процес закладу вищої освіти. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2021. № 75. Т. 3. С. 91–96.
5. Чепіль М., Прокопів Л. Формування лідерських якостей майбутнього викладача закладу вищої освіти засобами командної діяльності. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип. 36. Т. 3. С. 356–361.

REFERENCES

1. Kovalenko A. (2021). Dystantsiine navchannia inozemnoi movy za umov pandemii: spetsyfika form i metodiv roboty [Distance learning of a foreign language in pandemic conditions: specifics of forms and methods of work]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Topical issues of the humanities*, 35 (3), 250–255 [in Ukrainian].
2. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro dystantsiine navchannia: Nakaz MON Ukrainy [On approval of the Regulation on distance learning: Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine 25.04.2013 №466]. As amended by the Orders of the Ministry of Education and Science No. 660 dated 01.06.2013 No. 1115 dated 08.09.2020. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13#Text [in Ukrainian].
3. Prokopiv L. (2014). Informatsiini tekhnolohii navchannia: navchalno-metodychnyi posibnyk [Information technologies of education: a study guide]. Ivano-Frankivsk, 160 p. [in Ukrainian].
4. Tkachenko L., Khmelnytska O. (2021). Osoblyvosti vprovadzhennia dystantsiinoho navchannia v osvitnii protses zakladu vyshchoi osvity [Features of the introduction of distance learning in the educational process of higher education]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh – Pedagogy of forming a creative personality in higher and secondary schools*, 75 (3), 91–96 [in Ukrainian].
5. Chepil M., Prokopiv L. (2021). Formuvannia liderskykh yakosteï maibutnoho vykladacha zakladu vyshchoi osvity zasobamy komandnoi diialnosti. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Topical issues of the humanities*, 36 (3), 356–361 [in Ukrainian].